

Záborszky Gábor nyomában

Picassónál korszakokról szoktak beszélni: kék és rózsaszín korszaka saját, egyéni keresését jellemzi még, de a kubizmus már közös program (Braque-kal), mely egy időszak meghatározó stílusává is válik. Mindig festői tapasztalatok járnak a kialakuló művészi gondolkodás előtt: az emberi nyomorúság Toulouse-Lautrec, Gauguin, Daumier képein ütötte meg a mestert, a kubista képépítés alapjainak alapjait a spányol, az afrikai és az óceániai népművészet, de elsősorban Cézanne formavilágára épül. Picasso az örök vándor, jóformán kivétel századunkban, de legalábbis a kevés kivételhez tartozik. Mert a Cézanne-nál kezdődő és a mai napig tartó periódusra inkább az ellenkezője jellemző: a művész korán megkeresi-megtalálja azt a stílust, mely rá – és csak rá – jellemző, ezt szinte szabadalmaztatja, és látásvilága emlékműként állítja a néző elé.

Amikor néhány művész ma is, aki mit sem ad erre a „divatra”, és teljesen szabadon, elfogulatlanul, gondatlanul bolyong technikák, stílusok, anyagok, művészi felfogások között, és éppen azt kapja kezébe, amire szüksége van.

Ilyen művész Záborszky Gábor. Ha végigtekintünk eddigi alkotói periódusain, szinte nem is hiszünk, hogy ugyanaz a művész áll mögöttük. Nem hiszünk, mert belegörccsödtünk abba, hogy van, lennie kell egy művészre jellemző stílusnak (lásd fent). Ettől csak akkor szabadulhatunk, ha elfogadjuk, hogy a művész elsősorban keres, kérdéseket tesz fel, alkotása a filozófiai tevékenységhez hasonló, és van valami, ami alapvetően foglalkoztatja, alapvetően nyugtalanítja. Megyik Jánossal írt közös tanulmányunkban 1974-ben arról beszélünk, hogy a művek, a művészet az úgynevezett megfogalmazhatatlanságról hoz hírt (*Magyar Műhely*, 43–44. szám, 1974). Nem a megfogalmazhatatlanság képezi le, mutatja be, adja előnk, mert nem tudja, csupán hírt ad róla. Mikor Lyotard a művészetéről elmélkedik, ugyanezt mondja az ábrázolhatatlanságról (J. Lyotard: *Das Erhabene und die Avantgarde*, 160). És mikor Földényi F. László a most megjelent monográfiában Záborszky keresésének gyökerét kutatja, munkáin és kiállítási helyein elgondolkodva konzekvensen jut el a szentség fogalmához, melyet – és erre figyelmeztet Földényi is – kár lenne leegyszerűsíteni a keresztény-katolikus teológiai kategóriára. Már csak azért is, mert Záborszky munkásságában, műveiben nagy szerep jut – a földnek. A maga leg-
elemibb konzisztenciájában viszi fel világunk legalapvetőbb anyagát

képeire, de amikor ilyen formában nem is fordul elő, más anyagok mindig utalnak rá.

De mi a föld? A föld minden: a mezopotámiai istenrendszerek egyike a kozmikus hármasság, An (ég), Enlil (levegő) és Enki (föld-tenger), de Nintu-Ninhurszag is, a mocsár istennője is föld lényegű, sőt lányai, Ninnu, Ninkura és Uttu is. Enki az utóbbi nőlényegű földistenekkel nászba gabalyodik, és így teremti meg a növényeket, a gyógy-növényeket, a nádat: „Az Egyetlen vágya Nintu felé fordul, az Ország anyja ő, / Enki vágya Nintu felé fordul, az ország anyja ő, / Vesszéjéből a mag a csatornába ömlik, / Vesszéjéből a dús mag a nádasban el-
árad...” (Komoróczy Géza: *„Fénylő ülednek édes örömhébe...”*)

Minden tehát, ami az embernek fontos, a földnek a földdel való szellemi kapcsolatból keletkezett. De a zsidó-keresztény biblia is a földből alkotottnak nevezi az embert (legalábbis az első, a férfit), azt, akiről Isten után az írás hírt hoz.

Persze a föld nemcsak a teremtetés és a születés táptalaja: földbe, sírba teszik a halottat is, és ezzel befejeződik az a kör, mely egész világunkat jelenti: földből vagy és földdé lesz. A kérdés persze az is, hogy a legutolsó földkapcsolat mennyire az elmúlásé, mennyire végleges. (Sokszor elnézegettem Radnóti emléklap 1. című képét, ebben az összefüggésben is.)

Nos, Záborszky ezzel a földdel küszködik, arról a földről akar hírt hozni, amelyik a számunkra a legfontosabb, lényegi történésekbe keveredett, legyen az jó, vagy éppen végzetes: szent föld, ami a Záborszky-művekben feldereng, szent-ség, ahogy erről Földényi beszél. S ha így értjük a föld jelenlétét a képeken, akkor nem lep meg az sem, hogy ezeket a munkákat egészen finom raszterek hálózák be, mintegy struktúrát, rendszert adva a számunkra mitológikus történeteknek.

Ami meglep az, ami előtte van: Záborszky 1976-ban Amerikában jár, és egy csapásra magáévá teszi az akkor már tetőző pop-art stílusát, technikáját, nézőpontjait, felfogását. *Leporelló* című képe farostból, gipszből, kötélből és fotóvászonból áll össze. A fényérzékeny vászon fotogram hordozója, ami a kompozícióban ugyanúgy funkcionál, mint más munkáiban a szitanyomat: banális, mindennapi objektum (ebben az esetben éppen emberi alak) másolata (futója), izolálva, kiemelve eredeti környezetéből, eredeti jelentését elvesztve, eredeti jelentéséből valamit megőrizve úgy, ahogy ez Rauschenberg vagy Warhol munkáin is működik. Csakhogy: a pop-art ott alakult ki, ahol az úgynevezett fogyasztói társadalom és vele együtt a reklám-ipar is kialakult: elsősorban Amerikában és Angliában. Ennek a társadalomnak az életérzéséből lakadt – ha úgy tetszik. Magyarországon – de még a környezetében is – egész más társadalmi közeg volt a művész körül: az úgynevezett hiánygazdaság mindennapjai (éppen nincs WC-papír) éppen hogy a fogyasztói társadalom ellenkezőjét jelentették, és ebben a szerkezetben a reklámnak természetesen minimális, vagy éppenséggel semmi szerepe sem volt. Igaz, Záborszky Amerikában közvetlenül is konfrontálódott a pop-art művészetével, a hatás színével, a nagy formátumokkal, a napi élet és szórakoztatóipar alakjaival a vásznon. (Valószínű, először ugyanúgy fennakadt a szemem, mint nekem '56 novemberében Elvis Presley egyik rúszozott ajkakkal pirosra csókolott plakátjának látán.) De: megérezt-e ezek mögött azt a gyökereiben különböző alapérzést, ami az akkori kelet-európai va-

lóságot elválasztotta az amerikától? (Mert nekem időre, viszonylag hosszú időre volt szükségem.)

Valószínűleg mélyebbre kell ásunk: nem az amerikai társadalom állapotát, működését kapta el Záborszky Lichtstein, Oldenburg és a többiek képeiről, munkáiból, hanem a mögöttük rejlő művészi-emberi alapállást: azt, ahogy „az érzelmeiket rációval társította”, a dolgokat pedig „távolságtartóan, időzjelesen, ironikusan” látatta (szabad idézet Földényi szövegéből). Nem csoda ez, hiszen ugyanarról van szó, mint amikor Picasso kapcsán e sorok elején már beszéltünk: a Toulouse-Lautrec, Gauguin és Daumier által megmutatott nyomorúságról, a cézanne-i festészet leckéjéről, melynek nyomában megszületett a kék korszak vagy a kubizmus.

De a „magyar valóság” azért mégis visszarántja a művészt – hál’ isten nem a nagy magyar valóságba, hanem – az ellentmondásos, a három T-s magyar művészeti élet imaginárius világába. Azokról a munkákról van szó, melyeket egy filmforgatáshoz emberi gipszszobrok fotóinak felhasználásával készített: a film soha nem valósult meg, a film, ahol ezeknek az alakoknak egyáltalán értelme, narratív értelme lett volna. Ezeket nagytítus fel később Záborszky és emelte ki teljesen az összefüggésből úgy, ahogy az amerikai-angol pop-művészek is tették a maguk világának tárgyaival. Ám ezek a nem fogyasztótársadalmú, nem reklámozó, hanem a 68-ra emlékeztető Kelet-Európa figurái. (Lányi András *Tíz év múlva* című filmjéről van szó, melyet '78-ban forgatott.)

Közben persze Záborszky gondolkodását sem kerülhette el, hogy e kornak, korunknak alapproblémája valóban „a művészet nyelvének” keresése volt Duchamptól a strukturalizmuson át napjainkig, a poszt-poszt-modernig. A médium, a vizuális médium, melyben dolgozik – úgy tűnik – univerzális. Egy helyen mégis majdnem rezignánsan állapítja meg: „...ahol a környezet hasonló, tehát hasonló anyagokat lehet találni – az emberek hasonló módon használják föl a megmunkálásra alkalmas anyagokat.” És ezért ezekből hasonló dolgokat értenek, értetnek meg – de ezt már én mondom.

Minderre, amit elmondtam, a Záborszky Gáborról írt monográfia inspirált. A reprodukciók gyűjteménye, Földényi F. László hosszú tanulmánya, melyben még sokkal több rejtőzik, Jade Niklai szövege, amely az ocuvre legutolsó periódusáról szól, olyan élmény, melynél többet csupán egy gyűjteményes kiállítás adhat: mert a műveket eredetiben kell megnézni. Mégis mindenkinek csak ajánlhatom e könyvet: hátha lesz valaha gyűjteményes kiállítás is.